

הפנימה לעו להפנימה פבקי סוריה

סא"ל מרום

הופעלו גם תותחי הטנקים, הצליחו אנשי הקומנדו להתגבר על ההתנגדות ולעצור את גנרל חאפז ואת שר-ההגנה, גנרל מוחמד עומרין. ראש-הממשלה צלאח-אל-ביטאר ומזכיר מפלגת הבעת' מישל עפלק הצליחו להימלט ולהסתתר (אל-ביטאר ועוד אחדים מחברי הממשלה נתפסו כעבור חודש וחצי).

בשעה 0600 החל רדיו דמשק משדר "הודעה מס' 1" של אנשי ההפיכה, בה הכריזו על תפיסת השלטון. שודרו גם מברקי-תמיכה שבאו כביכול מיחידות הצבא. אך על אף המברקים, לא הסתיים הפעם המאבק ברחובות דמשק. רדיו חלב, המשמש כרגיל רק כתחנת-מסר מקומית, שמעבירה את שידורי דמשק לצפון-סוריה, החל לשדר קריאות להתנגדות ולהתקוממות נגד מבצעי ההפיכה, ודרש את החזרת "השלטון החוקי". עדי-מהרה הוברר, שמלבד בחלב קיימת גם באיזורים אחרים (חמת שבמרכז סוריה ודיר-אזוזר שלגדות הפרת) התנגדות להפיכה. מלבד זאת, משך יום ה-23 בפברואר, נראה היה שהכוחות בחזית הישראלית התייצבו בגלוי נגד המשטר החדש. נוכח התנגדות זו, ונוכח העובדה שאף לא חטיבה אחת בקרבת דמשק היתה נאמנה-ללא-ספק, נאלץ שר-ההגנה החדש, הקולונל חאפז אל-אסד (ששמר גם על תפקידו הקודם — מפקד חיל-האוויר) לצוות על הפעלת כוחות אוויר ושריון נגד נאמני השלטון הישן. רק לאחר קרב שריון קצר במבואות העיר חמת, ולאחר הפצצות על יחידות מתנגדות אחדות במשך היום, דוכאה ההתנגדות באופן סופי והובטחה שליטתם של מבצעי ההפיכה.

שתי שדרות צבא התקרבו לדמשק בשעות הלילה שבין ה-22 ל-23 בפברואר. בשדרת המשאיות שבאה מכיוון מחנה חרסתא נראו בגדיהם המנומרים של אנשי-הקומנדו. השדרה האחרת נעה על זחלי-טנקים, שבאו מבית-ספר לשריון במחנה קאבון. הכוח אמנם היה קטן יחסית (שתי פלוגות טנקים וגדוד קומנדו), אך דיו לשים קץ לשלטונו של גנרל חאפז, "האיש החזק" של סוריה מזה שנתיים וחצי. עד אותו לילה השכיל לחסל או לנטרל, תוך מאבק בלתי-פוסק, את יריביו והצליח לשמור על כסאו ומעמדו בראש מערכת השלטון הממלכתי והמפלגתי בסוריה.

תנועת הגייסות היתה מהירה. ברורים היו היעדים שיש לתפסם: תחנת השידור, בנין המטכ"ל, מר-כזית-הקשר, שניים-שלושה בנייני-מוסדות — והשליטה בדמשק מובטחת (לפי הנסיון שהצטבר מההפצות הקודמות, השולט בדמשק — מובטחת לו, לרוב, גם השליטה בסוריה כולה).

אולם, בניגוד למקרים קודמים בהם נתפס השלטון בדמשק ללא שפיכת דמים, לא יכלו הפעם מבצעי ההפיכה להשיג מטרתם ללא קרב עם כוחות המשמר. בשני מקומות בדמשק: ליד ביתו של חאפז וליד ארמון האירוח (שבו היו אותה שעה חלק מחברי הממשלה וממנהיגי מפלגת הבעת', בעלי בריתו של גנרל חאפז) נתקלו אנשי הקומנדו בהתנגדות נמרצת של כוחות משמר. רק לאחר קרב ממושך, שבסופו

הפיכת ה־23 בפברואר 1966 מסיימת תקופה: תקופת יציבות יחסית, שתחילתה בעלית הבעת' לשלטון במרס 1963. אמנם, לא חסרו בתקופה זו מאבקים, אך אלה היו בתוך המפלגה והתנהלו על פי הכללים „המקובלים” של מינויים, הדחות ו„משחקי־מרכבה”. תוך שמירה על מראה חיצון של לגיטימיות ממלכתית ומפלגתית. יחסי הכוחות הצבאיים הממשיים בין הכוחות היריבים אמנם הובאו בחשבון, אך לא הופעלו. אולם ב־23 בפברואר 1966 חל שינוי מהותי. התחרות והמאבק בתוך המפלגה עברו לפסי האלימות, והשאלות שבמחלוקת הוכרעו על־ידי מטוסי הקרב ועל־ידי תותחי הטנקים. כקודמותיה, מעוררת הפיכה אחרונה זו בדמשק שאלות מספר. האם חוסר יציבות השלטון הוא כורח המציאות הסורית — ושורשיו בניגודים חברתיים עמוקים שאין לגשר עליהם? או שאין בהפיכות אלא תחרות פראית של קולונלים לתפיסת „כיסאות־הקטיפה”? האם מלבד שאלת השלטון קיימים בין הנאבקים גם חילוקי דעות על הקו המדיני שאותו על סוריה לנקוט במדיניות־החוץ ובמדיניות־הפנים? כדי להשיב תשובה מבוססת על אלה, מן הראוי לתאר את קורותיה של סוריה, במיוחד את מהלך העיניים בעשרים השנים האחרונות. במסגרת סקירה זו נצטמצם בתיאור השתלשלות שלטון הבעת' משך שלוש השנים האחרונות, השתלשלות שיש בה סיבה ותוצאה לגבי התהליכים שקבעו את הנעשה בסוריה של היום. שלוש זוויות־ראיה לתיאור זה; כל אחת מאלה בנפרד כוללת רק חלק מן ה„אמת הסורית”; אך שלושתן יחד עשויות לשמוך אור על כל צדדיה של הבעיה הסורית — או, לפחות, על רובן. ואלה השלוש: המאבק האישי; חילוקי־הדעות המדיניים; המאבק כמבטאם של גורמים ושל תהליכים חברתיים.

הנאבק האישי

לא מעטים הם אותם „משקיפים” — מערביים בעיקר — הטוענים, שאין כל הגיון מדיני מאחרי ההתרחשויות בסוריה. אלה פותרים סוגיה זו בקביעה, שכל המאורעות הם מעגל־קסמים, שבו נמשך שלטונה של קבוצה צבאית אחת, עד לאותה נקודת־הזמן, בה מצליחה קבוצה יריבה לאסוף כוח המספיק כדי להדיח את הראשונה. על רקע זה ניתן להבין את „הניידות” המדינית של חלק גדול מהקצונה הסורית; היום — תמיכה בקבוצה מדינית זו, מחר — באחרת, המנוגדת בדעותיה לקודמתה.

נסקור עתה את הדמויות שפעלו בהתמודדות זאת, ואת היחסים ביניהן.

● אמין אל־חאפז, שנשא בתקופת האיחוד דרגת קולונל בגלל היותו חבר מפלגת הבעת' סולק מסוריה בתקופת השלטון „הבדלני” (כינויו של המשטר, שקם לאחר פירוק האיחוד עם מצרים) ומונה נספח צבאי בארגנטינה. במרס 1963, כשתפסה המפלגה את השלטון, חזר לסוריה ומונה שר־הפנים. בהוכיחו כשרון מדיני־טכסיסי, הצליח, בפרק זמן קצר ביותר, לסלק את מנהיגי ההפיכה; מיולי 1963 עמד בראש השלטון בתארים שונים כראש־מועצת־ההפיכה או כראש מועצת־הנשיאות. זמן־מה, ב־1965, גם מילא תפקיד ראש־ממשלה.

חאפז הוא בן למשפחה סונית. עובדה זו היתה לגביו יתרון, כי יריביו העיקריים היו בני־מיעוטים, עלאויים או דרוזים (בסוריה נהוג, כי בראש השלטון חייב לעמוד סוני, כנציגו של רוב אוכלוסית סוריה). נראה שעיקר כוחו של חאפז היה ביכולתו המדינית־הטכסיסית ובכשרונו לשחק בגורמי־הכוח במפלגה ובצבא; חולשתו (שאיפשרה כנראה את הפלתו) היתה בעובדה, שלא היתה לו בצבא קבוצה של קצינים נאמנים ללא סייג.

● גנרל מוחמד עומרואן, קצין־שריון עלאוי, בוגר מחזור 1950 של בית־הספר לקצינים. קשר קשרים הדוקים־למדי עם המצרים ב„תקופת־האיחוד”, על אף היותו איש מפלגת הבעת', עם פירוק האיחוד שוחרר מהצבא בדרגת עקיד (קולונל). ב־1962 השתתף בהתקוממות הפרו־מצרית בחלב. במרס 1963 הוחזר לצבא ומונה מפקד חטיבה 70 המשורינית, בקרבת דמשק (השליטה בחטיבה זו מקנה בדרך־כלל יכולת־הכרעה במאבק בין הקבוצות הצבאיות היריבות, בשל היותה הכוח המשוריין העיקרי בסביבת הבירה שביכולתו לשבור — לפחות תיאורטית — את התנגדותם של הכוחות האחרים שבאותו איזור). עומרואן הצליח לטהר את החטיבה מקציניה הותיקים ואסף סגל מפקדים, רובם עלאויים, שהיו נאמנים לו אישית. מלבד חטיבה זו היה ביכולתו להישען גם על תמיכתם של רוב הקצינים העלאויים ששרתו ביחידות אחרות. האופייני לעומרואן היה זיקתו למצרים ולעבד־אנ־נאצר. בעקביות בלתי רגילה (כמובן, בשביל התנאים הסוריים) פעל להשגת הסדר והתפשרות בין סוריה הבעתית לבין מצרים של עבד־אנ־נאצר. רבים מהבריו הקצינים ראו בו סוכן מצרי — חשד

גנרל אמין אל־חאפז

גנרל מוחמד עומרין

שתרם לא מעט להדחתו הראשונה בסוף 1964, ולהדחתו השנייה ולמעצרו בפברואר 1966.

● גנרל צלאח ג'דיד, קצין בעת"י, עלאוי, בוגר בית-הספר לקצינים, מחזור 1951. בעקבות פירוק האיחוד, שוחרר מהצבא וחזר אל משפחתו בהר העלאוים. במרס 1963, כשעלה הבעת' לשלטון, הצטרף שוב לצבא ומונה ראש ה"אגף הראשון" (כוח-אדם) במטה-הכללי הסורי. בתוקף תפקידו היה אחראי על מינוים ועל הדחתם של קצינים מכל יחידות הצבא. ג'דיד תואר תמיד כשאפתן, היודע בבירור את מטרותיו ועם זאת סולד מפומביות ומכון את מהלך הדברים מאחורי הקלעים. שני אחיו של ג'דיד היו קשורים עם המפלגה הלאומנית הסורית — מפלגה ימנית קיצונית. יש סבורים, שעל אף היותו חבר מפלגת הבעת' ונתמך על-ידי הפלג השמאלי בה, נוטה אף הוא, כאחיו, לימין וללאומנות הסורית.

ההיאבקות בין השלושה החלה ב-1963, מיד לאחר שהצליח חאפז לרכז בידיו את סמכויות השלטון העיקריות בסוריה. בשלב הראשון נוצרה "הזית עלאווית" נגד חאפז, תזית בה שיתפו פעולה עומרין וג'דיד — כשהראשון נשען על החטיבה המשוריינת שבפיקודו ועל קצינים עלאויים אחרים ביחידות שונות (מספרם של הקצינים בני העדות העלאווית הדרוזית בצבא היה גדול יחסית — תוצאה של מאבקים קודמים, בהם לחמו ביניהן קבוצות סוניות שונות, בעוד שאנשי המיעוטים כמעט לא השתתפו — וממילא, גם לא נפגעו). בהתמודדות זו עם עומרין גייס חאפז, בחלקה לפחות, את הקצונה הדרוזית ואת הקצונה הסונית. במקביל, "למחנות" אלה התחלקו גם חברי המפלגה האזרחיים בחזיתות של תומכי חאפז ומתנגדיו.

פתרון שיוליך לחיסול משבר-קבע זה נמצא בהרכבת ממשלה חדשה, בראשותו של חאפז. בממשלה זו קיבל עומרין את

תפקיד סגן ראש-הממשלה. נראה שעומרין היה אופטימיסט, או אולי בטח יתר על המידה בכשרונו להימנע מגורלם הידוע של מפקדים בכירים סוריים שהתפתו לותר על עמדות-כוח בצבא תמורת תפקיד בממשלה — תפקיד, שהובילם תוך זמן קצר למעצר (או, במקרה הטוב, הולכים לתפקיד שגריר או נספח "לגולה"). אולם הוברר, כי גם עומרין לא היה יוצא דופן. בדצמבר 1964 הודח ונשלח לספרד כשגריר של סוריה. הדחתו של עומרין התאפשרה בעקבות קבוצה בין חאפז וג'דיד, כשהאחרון קיבל את תפקיד הרמטכ"ל כתמורה לתמיכתו בחאפז כנגד עומרין. ג'דיד קיווה, שעם סילוק עומרין יהיה הוא מנהיגם ה"טבעי" של הקצינים העלאויים — אך תקווה זו לא התגשמה במלואה.

שנת 1965 היתה שנת המאבק בין חאפז לבין ג'דיד. חאפז, מצדו, רצה לפעול על-ידי הטקטיקה שהוכיחה את עצמה לגבי עומרין; כלומר, סילוק היריב מעמדת-כוח בצבא, כהכנה לקראת הדחתו הסופית. אולם הפעם היתה הנלחתו של חאפז חלקית בלבד. אמנם, בקיץ 1965 עלה בידו לסלק את ג'דיד מתפקידו כרמטכ"ל, אך זאת תמורת ויתורו שלו על סמכויות המפקד העליון, שהועברו עתה לידי שרי-ההגנה. הוקמה ממשלה חדשה, בה קיבל את תפקיד שרי-ההגנה קצין דרוזי, הגנרל חמד עובייד, שנחשב נאמן לחאפז. ג'דיד שמר בידו את תפקיד סגן המזכיר הכללי של "ההנהגה הארצית" של הבעת' (למפלגה שני מוסדות עליונים: "ההנהגה הלאומית", המורטבת מנציגי הבעת' מכל הארצות בהן פועלת המפלגה, ו"ההנהגה הארצית", שבה מנהיגי מפלגת הבעת' בסוריה). בהיותו סגן מזכ"ל של "ההנהגה הארצית" — נשארה למעשה בידי ג'דיד השליטה בפועל על מוסדות המפלגה בסוריה. "הנהגה ארצית" זו היא שקבעה את הרכבה של הממשלה החדשה בראשותו של ד"ר זוועין, אשר הוקמה בקיץ 1965 מתוך כונה ברורה לצמצם את כוחו והשפעתו של חאפז. החמור ביותר, מבחינתו של חאפז, היה השינוי בעמדתו של שרי-ההגנה החדש, גנרל עובייד. גנרל זה סירב לתת ידו לסילוקו של ג'דיד ויתר הקצינים העלאויים, מאחר ש"הבאים בתור" לטיהור אחרי העלאויים יהיו הקצינים הדרוזים. כך נוצרה חזית אנטי-חאפזית, בה השתתפו הקצונה העלאווית והדרוזית והפלג השמאלי של המפלגה, בו היו גם קצינים וגם אזרחים.

בסתיו 1965 נראה היה, שקואליציה זו הצליחה לצמצם באופן ניכר את שליטתו הממשית של חאפז, שנתמך על ידי חלק מהקצונה הסונית ועל-ידי "ההנהגה הלאומית" של הבעת'. אך לקראת סוף 1965 שוב עברה היוזמה לידי חאפז. כדי לפצל את מחנה מתנגדיו ולשלוט את תמיכתם של הקצינים העלאויים מג'דיד, החזיר חאפז את עומרין ממדריד לסוריה, ניצל את סמכויותיה העליונות של "ההנהגה הלאומית" של הבעת' לפיזור "ההנהגה הארצית" ופיטר גם את הממשלה. אולם חיסולו של ג'דיד יכול היה להסתיים רק עם הוצאתם מהצבא של הקצינים התומכים בו; ויש לזכור, שכל עוד נשארו קצינים אלה בעמדות-כוח בתוך הצבא, היה ביכולתו של ג'דיד לקוות לסיבוב נוסף, בלי להפעיל כוח. אך הוצאת תומכיו מהצבא פירושה ביטול סיכוי אחרון זה של ג'דיד וקבוצתו. ואמנם, משך חודשים נאבקו ג'דיד ותומכיו ב"הנהגה הלאומית" ובממשלת ביטאר החדשה "באמצעים כש"

מצרים; אך הוא חלש יחסית, ורוב מנהיגיו מחוץ לגבולות סוריה — רובם ככולם גולים במצרים. על אף העובדה, שבמריבות הקיימות פירושו של האיחוד עם מצרים על פי תנאי עבד-אנאצר הוא חיסול המפלגה וחסול שלטונה בסוריה — אין הבעת יכולה להתכחש בגלוי לרעיון האיחוד הערבי, שהוא מעקרונות היסוד של המפלגה. בשנה האחרונה התגבשו ביחס לקו שעל הבעת לנקוט בו כלפי מצרים שתי דיעות:

● טענתם של חאפז, ביטאר ואנשי „ההגנה הלאומית” היתה, כי מצבו של עבד-אנאצר בעולם הערבי, וכן במצרים עצמה, מעורער למדי — ועל-כן קיים הסיכוי הסביר, ששליט מצרים יהיה עתה נכון (תמורת תמיכה בזירה הבין-ערבית) לחדול מן המלחמה בבעת ולהכיר בה כתנועה מהפכנית „כשרה”. הראויה לברית עם מצרים. הביטוי לקו זה ניתן בקריאה ל„מפגש מהפיכות”, שהושמעה כה רבות לפני ה-23 בפברואר.

● לעומת זאת טענו אנשי „ההנהגה הארצית” ובראשם צלאח ג'דיה, כי מוטל על הבעת לנצל את חולשתו הנוכחית של עבד-אנאצר ולהוכיח את צדקת דרכה של המפלגה בעיני העולם הערבי, ולשם כך על סוריה לנסות להרחיב את השפעתה באותן ארצות, בהן מעטות היו הצלחותיה עד כה.

מן הראוי להצביע כאן על הקשר שבין היריבות עם מצרים לבין עמדתה של סוריה כלפי ישראל. רצונם של הסורים להוכיח, שהם יותר „מהפכניים” ואף יותר תכליתיים מעבד-אנאצר — הוא שהכתיב להם עמדה קיצונית בכל הקשור עם „בעית פלשתיין”. הסורים טוענים, ש„מדיניות-הפסגה” של מצרים מטשטשת את הבעיה ואינה מוליכה לפתרון כלשהו. הדרך היחידה, לדעתם, הוא „מאבק מזוין ומידי” של העם הפלשתינאי נגד „הציונים”; וכדי להוכיח את צדקתם, מסייעת סוריה לארגון ה„פתח” בפעולותיו.

רים, אולם לבסוף עמדו לפני הברירה: להסכים ללא-התנגדות לסילוק סופי או לבצע הפיכה צבאית נגד חאפז. בצדק תישאל כאן השאלה: כיצד לא ראה מדינאי מנוסה בתנאים הסוריים כחאפז את האפשרות, כי מתנגדיו ישתמשו בכוח למניעת הדחתם? נראה, שהאמין כי יחסי-הכוחות בצבא יהיו לטובתו. אולם ראש-ממשלת סוריה, צלאח אל-ביטאר, שגה שגיאה חמורה בתקופת כהונתו הקצרה. מתוך רצון להגשים את מדיניותו ולשים קץ למאבק הבלתי-פוסק על השלטון, מאבק שמנע למעשה כל פעילות מדינית תקינה, הכריז אל-ביטאר על שאיפת ממשלתו להחזיר את הצבא למחנותיו ולבטל את השפעת הקצינים על עניני השלטון בסוריה או לפחות להפחיתתה. די היה בדרישה זו לקומם את רוב הקצונה הסורית נגד ממשלת ביטאר וגם נגד חאפז. נראה, שבגלל דרישה זו פנה עורף לחאפז גם הקול חאפז אל-אסד. השינוי הבלתי צפוי בעמדתו של מי ששימש כמפקד חיל-האוויר הוא שהכריע את מאזן הכוחות בצבא נגד חאפז ואיפשר את הפלתו. התקוממות זו של הצבא נגד הנסיון לבטל את השפעתו על השלטון, וכן המהלכים בהיאבקות האישית ב-1963-1966 — היאבקות שהוכרעה תמיד על-ידי גיבוש תמיכה צבאית העדיפה על זו של הקבוצה היריבה — מוכיחים, כי על אף השלט המפלגתי התלוי מעל המשטר הנוכחי בסוריה, עדיין נתונה השליטה הממשית בידי הצבא. אמת היא שהקצינים — חברי המפלגה — הם שכבשו ב-1963 את השלטון למען הבעת והם שהגנו עליו מול ההתקוממות של הימין ושל הפרו-מצריים; אך גם לאחר שנוצחו המתנגדים הוסיף הצבא להחזיק ברסן השלטון וסירב להעבירו לידי מנהיגיה האזרחיים של המפלגה (העובדה, שחלק מחברי הממשלה וההנהגות המפלגתיות היו אזרחים — אין בה כדי לשנות תמונה זו). למעשה, תחת להעביר את השלטון — החליטו הקצינים להביא את המפלגה לצבא. כך החלו להקים את מה שקרוי „הצבא האידאולוגי” של סוריה, אשר פירושו טיהור הצבא מכל גורם שאינו מזדהה עם המפלגה וביצוע אינדוקטרינציה בקרב החיילים על בסיס האידאולוגיה של הבעת. לאחר נסיונם של ביטאר וחאפז להפחית מכוחם של קצינים (נסיון, שכפי שנוכחנו רק הביא למיגור הממשלה בכוח הזרוע) הטעים בצדק אחד מעתוני לבנון: „מי שזרוע אידאולוגיה בצבא — אינו יכול לקצור דמוקרטיה בשלטון”.

מה המריץ את חאפז ואת ביטאר להסתכן בהתמודדות עם הצבא? האם היה זה רק הרצון להפטר מיריבים מסוכנים, ולהבטיח את שלטונם, או שהסיבה לכך היתה התנגדות הצבא לקו המדיני עליו החליטו הנשיא וראש-ממשלתו?

הויכוח המדיני

הבעיה המדינית העיקרית סביבה מתנהלים בסוריה מאז 1961 הויכוח — והמאבק — היא שאלת היחסים עם מצרים. בעלותה לשלטון עצרה הבעת ושפטה את הקצינים ואת המדינאים הסוריים שהביאו לפירוק האיחוד עם מצרים. אך היום אין בעולם הערבי משטר הרחוק יותר מרעיון האיחוד עם מצרים מאשר הבעת. עד כמה שניתן לשפוט, אין עתה תומכים רבים באיחוד, גם בקרב אלה בסוריה שאינם שייכים לבעת. קיים אמנם ארגון מדיני (במחתרת), שמטרתו החזרת האיחוד עם

גנרל צלאח ג'דיה

ברם, ענין היחסים עם מצרים לא היה שאלה של טקטיקה מפלגתית בלבד. רבים מאנשי ההנהגה הארצית שהתנגדו לכל פשרה עם מצרים היו בני המיעוט, עלאוי והדרוזי. בכל מדינות ערב שוללים בדרך-כלל המיעוטים את רעיון האיחוד בכלל — והאיחוד עם מצרים בפרט. משמעות האיחוד לגביהם היא הגברת הרוב הסוני — ושליטת סיכויי המיעוט להשתתפות בשלטון. מלבד זאת, חלק גדול מהקצינים העלאוים והדרוזים נשתכנעו, כי הם שיהיו קורבנה הראשון של ההתפיסות עם מצרים. היטב זכרו את דרישתו של עבד-אנר נאצר לעת השיחות על "האיחוד המשולש" * ב-1963. אז תבע את החזרת הקצינים הפרו-נאצריים שסולקו מהצבא — דבר שפירושו סילוקם הם מעמדות המפתח ומהצבא בכלל. בפברואר 1966 פשטו שמועות בדמשק, כי בקרוב יצליח אל-ביטאר להגיע להסכם עם עבד-אנאצר; ובעתונות הלבנונית כבר דו-בר על נסיעתו הקרובה לקהיר של שרי-ההגנה הסורי מוחמד עומראן, שהיה ידוע בעמדתו הפרו-מצרית. כך נוצר לכאורה קשר בין הרחקת הצבא מהשלטון, כפי שדרש אל-ביטאר, לבין ההסדר המקווה עם מצרים, שהיה פסול בעיני רוב הקצינים הסוריים ובמיוחד בעיני קבוצתו של ג'דיד.

סוציאליסטית זו היו אנשי התעשייה, המסחר הסיטונאי והבנקים — וכן הפאודלים הגדולים (אף כי הרפורמה האגררית עדיין לא הושלמה). החשש מהמשך הסוציאליזציה קומם את אנשי המסחר הזעיר ובעלי המלאכה, שפתחו בשביתה כללית נגד המשטר עוד ב-1964. שביתה זו נשברה בכוח הזרוע (החיילים פרצו את החנויות הסגורות והחלו למכור את הסחורה), אך אי-האמון של המעמד הזעיר-בורגני כלפי המשטר שריר עד היום. בין הצעדים הראשונים של ממשלת אל-ביטאר בלטה נסיעתו של ראש הממשלה לחלב, שם נפגש עם אנשי עסקים שהציגו בפניו את דרישותיהם להטבת מצבם ואת הצעותיהם לשיפור הכלכלה הסורית. בפירסום הרב שניתן לנסיעה זו היה משום רמז לכך, שממשלת אל-ביטאר אמנם מתכוננת לנקוט קו כלכלי מתון יחסית, תוך התפשרות עם גורמי הבורגנות הזעירה, בערים.

קו כלכלי (ומדיני) כזה לא יכול היה להתקבל על דעתם של אנשי "ההנהגה הארצית". ושוב לא היתה זו שאלה של אידאולוגיה בלבד — מה עוד, שלדעת רבים, הסוציאליזם של הבעת' אינו אלא סיסמאות, אשר מתחתן מסתתרים ופזר-עלים גורמים, ששורשיהם בבעיותיה המיוחדות של החברה הסורית.

ההפיכה - ביטוי למאבק חברתי

משך השנים האחרונות עברה סוריה תהליך מהיר-יחסית (בהשוואה ליתר מדינות ערב) של שידוד-מערכות חברתי. עיון בשמותיהם של אלה ששימשו בתפקידי שררה והשפעה מדינית וצבאית במדינה בשנות החמישים הראשונות, כשרים, צירים בפרלמנט, מנהיגי המפלגות, הקצונה הבכירה — מוכיח, כי השלטון או לפחות ההשפעה העיקרית בסוריה היו נתונים בתקופה זו בידי משפחות ותיקות מהשכבה העליונה של הבורגנות העירונית והכפרית. אולם כבר אז, בתחילת העשור הקודם, החלה עליתו של המעמד הבינוני, שהיה עירוני בעיקרו. שכבה זו החלה חודרת לתוך מערכת השלטון באמצעות השכלתה הגבוהה-יותר, ובעיקר דרך השתלכותה בצבא.

ב"תקופת האיחוד" הגיעו אנשים אלה לתפיסת חלק לא מבוטל מעמדות-השלטון בסוריה, והם אשר מילאו את התפקידים המרכזיים במערכת השלוחה הסורית של השלטון הקע"מי. התנועות המדיניות השמאלניות — הן שהיו בסוריה נושאי דגל התמורה החברתית. תחילה התארגנו בהן אנשי המעמד הבינוני (היום אלה הם ותיקי המפלגות), ויותר מאוחר — הבורגנות הזעירה, ואף פועלים ופלאחים. חברים "חדשים" אלה לחצו למען צעדי-המשך להגשמת האידאולוגיה הסוציאליסטית. במובנו המיוחד של מושג זה שרנח בסוריה: בעיקר, שיתוף המעמדות הנמוכים-יותר במערכת השלטון, ההשפעה וההנאות.

אולם מלבד החתך המעמדי קיים בחברה הסורית "חתך" חיוני נוסף — החתך העדתי.

אוכלוסיתה של סוריה מורכבת מרוב סוני (כ-60%) וממיעוט טים לאומיים ועדתיים שונים (כ-40%). בתקופת המנדט הצרפתי ניתן להרכיב זה ביטוי שלטוני על-ידי אוטונומיה שהוענקה להר-הדרוזים (בדרום-מזרח) ולאיוור העלאוים (בצפון-מערב). עם קבלת העצמאות ניצל הרוב הסוני את

ד"ר יוסף זועיני

חילוקי הדעות המדיניים לא הצטמצמו בתחום אחד ויחיד זה, תחום שאלת היחסים עם מצרים. גם בנושא אחר — דרכה החברתית-הכלכלית של סוריה — היו לשתי הקבוצות עמדות מנוגדות לחלוטין. הבעת' מאז עלייתה לשלטון, הגשימה כמה צעדים סוציאליסטיים¹⁰, שהביאו לערעור הבסיס הכלכלי של הימין המסורתי בסוריה. הנפגעים העיקריים של מדיניות

¹⁰ השיחות שהתנהלו בין מצרים, עיראק וסוריה, במגמה להקים איחוד פדראלי ביניהן.

¹¹ בעקבות הצוים שהוצאו על-ידי ממשלת סוריה הבעתית, הולאמו מפעלי תעשייה, המסחר הסיטונאי וחברות יצוא ויבוא. באשר לרפורמה האגררית: החוק הראשון הוצא עוד בתקופת האיחוד, ואו הוחל במימושו. המשטר שקם אחרי האיחוד ניסה לבטל את חוק הרפורמה האגררית, אך נסוג בלחץ השמאל והסתפק במיתונו. משטר הבעת' שוב תיקן את החוק — הפעם לחומרה. על אף קיום החוק מזה 7 שנים, עדיין לא הושלם ביצועו. אחדים מן הפיאודלים, בעלי אחוזות גדולות שידעו להשפיע על המשטר (או שהממשטר לא רצה "להסתבך" עמם בגלל היותם גורמים באזוריהם או בקרב המיעוטים, עליהם הם משתייכים), הצליחו להתחמק מהרפורמה — ומחזיקים עד היום במלוא רכושם הקרקעי "מלפני פגע הרפורמה".

הקומנדו את בעיתה של קבוצת קצינים ועסקנים מדיניים, שמלבד שאיפותיהם האישיות ייצגו, על פי דרכם ובחסותם, גם אינטרסים של שכבה רחבה יותר בקרב אזרחי סוריה. אך לא תהיה זו העזה מיוחדת לנבא כבר היום, כי הפיכת פברואר ודאי לא היתה ההפיכה האחרונה בסוריה. הסיבה העיקרית להשערה זו היא, שאף לא אחת מבעיות היסוד של מדינה זו נפתרה בעקבות הפיכה זו. לא נמצא הסדר ליחסים שבין הרוב הסוני לבין המיעוטים; לא נקבעה מדיניות חברתית מקובלת על רוב האוכלוסיה, שביכולתה להצמיד את סוריה בדרך של התקדמות מבוססת וממשית; גם לא נפתרה בעית בידודה של סוריה בעולם הערבי. אדישות (לאחר הפיכות ובנות הפיכה כה רבות), איבה פנימית והרגשת הבדידות במסגרת הכלל-ערבית (לאחר ההפיכה הנגד-הבעתית בעיראק) תרמו לא מעט להחלטת המשטר, שקם אחרי ההפיכה האחרונה, לשתף את המפלגה הקומוניסטית הסורית בשלטון ולהתקרב עד כמה שניתן לברית.

האמנם היתה הפיכת פברואר 1966 שונה מקודמותיה, מלבד שפחות הרמיו שנתלחה לה? העתידתה דומה, כי לא שונתה דבר כמעט מהקטבים של הוברה הישן. בות הנבחרו הסוני, בעיית היסוד בעינין ישראל: שלטון הצבא — והמושך המאבק האישי בתוך הקבוצה השני. בת, ה"סיכום" הבא כנראה אינו אלא שאלה של זמן בלבד.

קולונל חאפז אל-אסד

הרעיונות של אחדות לאומית ושל לאומנות ערבית לנסיון של גיבוש "אומה" סורית מונוליתית. אולם נסיון זה לא הצליח לטשטש את קיומן הנפרד של העדות; מה עוד, שהחלוקה העדתית חפפה במידת מה את החלוקה החברתית-מעמדית. הרוב הסוני התרכז בעיקרו בערים, בעוד שהמיעוטים נשארו ברובם הגדול אנשי כפר מדולדלים, שלהם רגשות קיפוח כלפי העירוניים. מכאן ההסבר לכך, שהאידאולוגיה הסוציאליסטית של הבעת' משכה לשורות המפלגה כה רבים מבני המיעוטים, שקיוו לשפר בעזרתה את מצב עדותיהם. הוסיפה לכך העובדה, שהמפלגות המסורתיות שפעלו בסוריה היו ביסודן ארגונים מדיניים של הרוב הסוני. הסוציאליזם של הבעת' התפרש בעיני המיעוטים כאפשרות להשתלב במערכת השלטון ולשפר תנאי חייהם של התושבים הכפריים, קרוביהם של הקצינים שיצליחו להשתלב בה. חברות במפלגה הוליכה במקרים רבים לאקדמיה הצבאית (בית-הספר לקצינים), לשירות בצבא ולהשפעה על השלטון — כך שהקצינים בני המיעוטים נעשו המייצגים היותר יעילים של האינטרסים של עדותיהם — אם כי עשו את הכל כדי להסתיר זאת, בטענה שפועלים הם לטובת כלל-סוריה.

שאיפות אלה הוגשמו חלקית. בשנתיים האחרונות אופייניים לתקופת שלטונו של הבעת' לא רק חדירתם של בני המיעוטים לעמדות-מפתח בצבא, אלא גם שיתופם של אנשי מעמדות נמוכים יותר במערכת השלטון. עשרות פעילי המפלגה שהיו קודם מורים, פקידים נמוכים, ובמקרים ידועים אף פועלים, קיבלו תפקידים מכובדים במנהל הממשלתי, במפעלים מולאי-מים ובמוסדות המפלגה.

אולם, אף כי שותפו בעליה מהירה זו של המעמדות הנמוכים גם סונים בני מעמדות אלה, בלט "קידום" של בני המיעוטים — תופעה, שהרוב הסוני לא היה רגיל בה. כך הוסיף הניגוד העדתי לליבו המתח החברתי, שנוצר בעקבות לחצם ועלייתם של המעמדות הנמוכים.

ממשלתו של אל-ביטאר התכונה להביא להרפית המתח על-ידי ויתורים למעמד הבינוני הסורי. אך בנסיבות המדיניות שנוצרו בסוריה בסוף שנת 1965 הבינו אנשי ההנהגה הארצית" (ג'דיד ותומכיו), כי הסטיה מהקו הקודם — כפי שהציע אל-ביטאר — סופה לא רק לשלול ולבטל את מעמדם האישי הם, אלא היא גם תחילת הקץ לכל ההישגים בהם זכו המיעוטים בתקופת משטר הבעת'. ושוב, כפי שנצטיירו בודאי הדברים בראיתם — לא היתה ברירה אלא לפעול. בליל שבין ה-22 ל-23 בפברואר פתרו פלוגות הסנקים וגדוד